

FAİZ VE İSLÂM HUKUKUNDA FAİZ

Prof. Yusuf Z. BİNATLI

KONUNUN ÖNEMİ

Faiz müessesesinin meşrû olup olmadığı meselesi, ilk çağlardan bu yana daima bahis konusu edilmiştir. Konunun önemi dinî temellere dayandığı gibi, ahlâk ve özellikle iktisadî prensiplere de dayanmaktadır. Faiz meselesi üzerindeki münakaşa ve görüşler orta çağ içerisinde dinî bir açıdan ele alındığı halde yeni çağda bu meselenin münakaşasını genellikle iktisadî doktrinler yapmışlardır. Özellikle 19. ve 20. yüzyılda liberal iktisadî sistem faizin meşruluğu ve dolayısıyla bu müessesenin kaçınılmaz bir zorunluluk arzettiği tezini savunurken sol eğilimli iktisadi sistemler, sol eğilimdeki yerlerine göre bu müesseseye karşı cephe almışlar ve faizin meşrû olmadığını nazari olarak ispatlamaya çalışmışlardır. Genellikle dinî kurallar da faize karşı olduğundan bugün, sosyalist sistemlerle din, hareket noktaları ayrı ve fakat hedefi müşterek olan bir davanın savunucusu olmuşlardır. Bu bakımdan faizin meşruluğu, başka bir ifade ile mubah olup olmadığı meselesi aktüalitesini kaybetmemiştir. İlk ve orta çağlarda bunun münakaşası nasıl yapılmışsa, bugün de yarın da yapılacaktır.

Faizin başka önemli bir yanı da hukukla ilgili olmasıdır. Faiz, hukukî bir müessese olmaktan önce iktisadi bir müessesedir. Fakat iktisatla hukukun birbirleriyle olan yakın ilişkileri sebebiyledir ki aslında iktisadî olan bu müessese hukukî bir müessese olarak da

doğmuştur. Geniş olarak açıklanması gerekmez ki; hukukun, iktisadî çok yakından takip etmesi kaçınılmaz bir zarurettir. Bu zarurettin ötürüdür ki her iktisadî sistemin bir hukuk düzeni vardır. Bu itibarla hukukun önünde giden iktisat, kendisine lüzumlu olan ortam içerisinde yerini alırken, onu takip eden hukuk ister istemez iktisadî sisteme uygun bir düzen getirir ve bu sistemin koruyuculuk görevini ifa eder.

Hiç şüphe yok ki en ideal olan, iktisatla hukuk arasında mutlak anlamı ile bir ahengin bulunmasıdır. Ancak her zaman bu ahengi bulmak kolay olmaz. İktisadî takip eden hukuk vaz'ettiği prensipler bakımından ya geç veya kısır kalır veya aşırı derecede şiddetli hükümler getirir. Bütün bunlara rağmen kısır kalan ve aşırılık niteliği gösteren hukuk, ergeç iktisadî düzene uygun olan yol içerisinde girmek zorunda kalır. Hukukla iktisat arasındaki bu ilişkilere kısaca değinmemiz, hukuk kuralları içinde bulunan faiz müessesesi ile iktisat içinde bulunan faiz müessesesinin yakın ilgisini belirtmek içindir. Bu hususta bir örnek verelim: Şahsı görüşümüze göre; çok aşırı faiz alınmasını öngören çağlarda Kur'an, İncil ve Tevratın getirdiği yasaklayıcı veya sınırlayıcı hükümleri, o çağların iktisadî düzenini korumaya yönelmiş bulunuyordu. Ancak iktisadî yaşantı içindeki faiz müessesesi yoluna devam ederken, dinî hukuk kuralları, iktisadî izleyememiştir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi hukukun, iktisadî takip etme zorunluğu bulunduğundan bu zorunluluk, değişmez nitelikte olan dinî hukuk kurallarını bir takım hiyellerle yumuşaltmak suretiyle iktisadî takip etme imkânlarını yaratmıştır. Bunun böyle olması da şarttı. Çünkü, iktisadın vaz geçilmez bir müessesesi olan faiz, hükmünü yürütürken onun sadık takipçisi olan hukukun ters yönden gitmesi veya iktisat içindeki faiz müessesesini yürütmekten alıkoyması bahis konusu olamazdı. Dinî hukukun yaratıcısı olan Tanrı faiz şatosunun kapılarını hukuka kapattı ve hukuk Tanrı emrini dinleyip zorla bu kapıdan girmedi ama, (Hiylei şer'iyye) adlı ip merdiveni ile Juliett'ine kavuşmak isteyen Romeo çevikliği ile bu şatoya girme yolunu buldu.

Modern iktisadî sistemlerde durum başka türlü değildir. Sosyalist sistem, prensip olarak faize cephe almış olmasına rağmen bir takım karışık yollarla faiz müessesesini yaşatmaktadır. Ünlü Ekonomistlerden Prof. *Paul A. Samuelson* bu konuda diyor ki; «son zamanlarda yapılan bazı etüdler, Sovyet Rusyanın sosyal mühendislerinin kapitalizm savunucuları olmakla itham edilmekten endi-

şe ettiklerini göstermektedir. Fakat etkin yatırım hesapları yapabilmeleri için bir çeşit faiz haddine ihtiyaçları vardır; bunun sonucunda Sovyet plânlama usullerinde kısmen gizlenmiş bir faiz haddi kavramı bulundurabilmek için bir düzine muhasebe metodu kullanılmaktadır» (1).

Görülüyor ki, gerek faize cephe almış olan dinlerin prensiplerinin ve gerekse aynı cephenin savunucularından olan sosyalist sistemlerin nazari esaslarına rağmen faiz müessesesi vaz geçilmez bir unsur olarak yaşamaktadır.

Sonuç olarak şunu söyleyelim ki faizin mubah olup olmadığı meselesi aktüalitesini kaybetmiş bir konu değildir. Biz o kanaatta-yız ki bu yöndeki münakaşalar ileride çok daha fazla hararetlenecektir. Ve hiç şüphe etmiyoruz ki bu münakaşalar hukukçular ve din bilginlerinden ziyade modern iktisatçılar arasında olacaktır.

Biz bu yazımızla ne bir münakaşa zemini hazırlamak ve ne de iktisat ilminin sahasına tecavüze cüret etmek niyetinde değiliz. Esas amacımız islâm dinindeki faiz müessesesine değinmek ve bu hususta kendi görüşümüzü belirtmektir. Ancak bu husustaki görüşümüzü belirtmeden önce diğer dinlerde ve geçmiş tarihlerde faiz müessesesinin durumunu açıklamakta fayda görmekteyiz. Bu suretle islâm dininde faizin yasaklanmasının nedenleri daha iyi anlaşılmiş olacaktır.

FAİZİN TARİHÇESİNE KISA BİR BAKIŞ

I -- GİRİŞ

Faiz müesselerinin ne zaman doğmuş olduğuna ilişkin bir belgeye sahip bulunmamakla beraber bu müesselerin insanlık tarihi kadar eski olmasa bile insanlar arasında ilkel ticarî ve iktisadî münasebetlerin başladığı tarih kadar yaşlı olduğunu söyleyebiliriz. Zaruretlerin doğurduğu faiz bu ilkel çağlarda varlıklı ile varlıksızı karşı karşıya getirmiş ve mal varlığı tablosunda varlıklı lehine,

(1) E. Samuelson, İktisat, 6. Basım, sh. 650 (Ter. Doc. Y. Demirgil).

dolayısıyla varlıksız aleyhine işleyen bir eğri meydana getirmiştir. Bu tarihlerde faizle ödünç para ve mal almanın istihlâk zorunluluğuna dayanması ve diğer taraftan ödeme güçlüğü doğurması faiz hadlerinin anormal derecede artmasını öngörmüştür ki; bu durum karşısında hukuk iktisadî düzeni korumak amacıyla bir takım sınırlayıcı hükümler getirmiş ve filozoflar da faiz aleyhine bir takım hikmetler serdetmişlerdir. Nitekim en eski kanun metinlerinden biri olan ve Kadim Çindeki Türklere de uygulanan (*Li*) Kanununun bir maddesi (*Faizle para verenler üç (Pun) dan fazlaya para vermemelidir*) hükmünü getirerek faiz için bir had tayin etmiştir. *Aristo* da faize cephe almış ve onu «kısır» kabul etmiştir. *Aristo*ya göre para kısır olduğundan kendi kendisine üremek niteliğinde değildir. Şu halde onun semeresi olamaz. Semere vermek niteliğinde olmayan bir şeyden semere adı altında bir şey istemek elbette ki mubah olamaz. *Aristonun* bu görüşü onu takip edenler tarafından da benimsenmiştir.

II — HUMURABİ KANUNUNDA FAİZ

Faiz alınmasının zorunlu olduğunu kabul eden ve fakat ona bir sınır da tesbit etmiş olan enteresan kanunlardan birisi de (*HAMURABİ KANUNU*) dur. Babil hükümdarlarından olan *Hamurabi*'nin çıkarttığı ve 25X2 çapında bir abide üzerine hâkkedilen ve M. Ö. 1100 yıllarında harp ganimeti olarak *SUS* şehrine nakledilip M. S. 1902 tarihinde *Morgan* tarafından *Sus* şehri harabelerinde bulunan bu kanun abidesi halen *Louvre* müzesindedir.

Hamurabi Kanununun faize ilişkin hükümlerini buraya aktarmadan önce, bu kanunun taşıdığı ruhu ve mazlumun hakkını korumaya yönelik amacını belirtme bakımından (son söz) ünü vermeden geçemeyeceğiz. *Hamurabi*, Kanununun sonunda şöyle söylüyor:

(Hakîm Kral *Hamurabinin* isdar ettiği ve sayesinde memlekete sağlam bir temel ve hakşinas bir hükümet temin ettiği hakşinas kanunlar... Ben koruyucu bir hükümdarım... Ben Sümer ve Akat memleketleri halkını nefsimde topladım. Kendi hikmetimle onları Kanuna itaate icbar ettim, taki kuvvetli artık zayıfı ezmesin ve dul ile yetimin hakkı tanınsın, her zulüm gören insan benim resmimin önüne tıpkı bir hakkaniyet Kralının huzuruna çıkar gibi

çıksın, abidemin üzerindeki yazıları okusun ve benim abidem onun davasını aydınlatsın ve ona durumunu anlatsın, o da «Hamurabi, milleti için hakikî bir baba olan hükümdardır. Milletini ebediyen refaha kavuşturmuştur ve memleketine hakka hürmet eden bir hükümet vermiştir» desin, tâ ki gelecek günlerden memlekette hüküm sürecek olan kral, abidemin üzerine hakkettirdiğim bu hakkaniyet sözlerine göre hareket etsin.) (2).

Aşağıya aldığımız Hamurabi Kanununun faize ilişkin hükümleri okunduğu zaman, o devrin hak ve insaf anlayışı ile bugünün anlayışı arasındaki fark gözden kaçmıyacaktır. Mazlumları koruduğunu ve haksızlığı ortadan kaldırdığını büyük bir gururla ifade eden Hamurabinin tesbit ettiği normal faiz nisbeti göz önünde bulundurulursa, o devirde tefeciliğin ne derecede insafsızlıkla melûf olduğu anlaşılır.

Hamurabi Kanununda faize ilişkin hükümler şunlardır (3) :

Mad. 48 — Bir kimsenin rehin altında bulunan tarlasının sulama yolu herhangibir âfetle bozulur ve tarla sulanmazsa veya hut su azlığından tarladaki mahsul yetişmezse, borçlu, rehin altındaki bu tarlanın gelirini ve faizini alacaklıya vermekle yükümlü değildir. Ancak alacaklı, borçlunun borcunu inkâr edeceğini anlarsa yeni bir borç mukavelesiyle akdi yenilemek hakkını haizdir.

Mad. 49 — Bir kimse, bir tüccardan almış olduğu borç para karşılığında, hububat veya susam ekimi için hazırlamış olduğu tarlasını o tüccara rehin olarak verir ve tüccarı, o tarlaya hububat veya susam ekmesinde muhtar bırakırsa ve alacaklı da bu şarta uyararak seçimlik hakkını kullanırsa, bu tarladan çıkan mahsul borçlunun olur; ancak borçlu, tüccara olan borcunu faiziyle birlikte öder.

Mad. 50 — Bir kimse, hububat veya susam ekmiş olduğu tarlasını, bir şahsa rehin olarak verirse, bu tarlanın mahsulü tarla sahibi-

(2) Bak. **Hamide Topçuoğlu**, Eski İsrail Hukuku, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Enstitüsü yayınları, s. I. 1948; Aynı konu için ayrıca bak; **Will Durant**, Histoire de la civilisation, Paris 1937 sh. 273 - 278.

(3) Hamurabi Kanununun faizi ilişkin hükümleri, İraklı Dr. **Mahmut - Elemin'in** arapça olan (Kavanin Hamurabi) isimli eserinden çevrilmiştir.

nin olur ve tarla sahibi, alacaklı olan tüccara olan borcunu faiziyle birlikte öder.

Mad. 51 — Eğer borçlu olan tarla sahibinin borcunu ödeyecek parası yoksa, alacaklı olan tüccar alacağını faizin tutarını sağlayacak bir miktar tarla mahsulünü hükümdar tarafından tayin edilen bir değer üzerinden satar, bu suretle alacağını faiziyle birlikte alır.

Mad. 88 — Bir tüccar faiz karşılığı olarak bir miktar hububatı ödünç olarak verirse, verdiği beher (Kür) için faiz olarak 60 (Ku) alır. Faizle para verecek olursa, darayı göz önünde tutarak 1/1 nisbetinde faize hak kazanır. (4)

Mad. 90 — Bir tüccar hububatın beher (Kür) ünden 60 (Ku) dan ve borç verilen para için de 1/6 nisbetinden fazla faiz almışsa ödünç olarak vermiş olduğu bütün parayı borçluya iade edecektir.

Mad. 91 — Bir tüccar faiz karşılığında ödünç olarak hububat verse, sonra hububatın faize denk tutarını paraya çevirerek bu faizi para olarak alsa, bu paraya hububatın faizidir denilemez.

Mad. 93 — Bir tüccar patrimuanına geçirdiği hububatın fazlasını saklayarak göstermezse veya bu fazlalık için yeni bir mukavele yapmazsa veyahut faizi ana paraya katarak öylece faiz yürütürse, bu tüccar aldığı hububatın iki katını, aldatmış olduğu adama vermekle yükümlüdür.

Mad. 94 — Bir tüccar bir miktar hububat veya parayı faiz karşılığı ödünç olarak birisine verirken parayı hafif bir tartı ile tartsa veya hububatı dar bir ölçek ile ölçse de alacağını tahsil ederken ağır bir tartı veya daha geniş bir ölçek kullansa bu tüccar ödünç verdiği bütün parayı veya zahireyi tazmin eder.

Hamurabi Kanununun faize ilişkin olan bu maddeleri o tarihlerdeki azami faiz hadleri hakkında bize bir fikir vermektedir. Bugün faiz hadlerini sınırlayan mevzuat karşısında Hamurabi Kanunundaki % 20 ve % 17 nisbetindeki faiz hadlerini fahiş görebiliriz. Biz o kanaatteyiz ki Hamurabi Kanununda faiz hadlerinin yüksek olu-

(4) Bir (Kür) çok yaklaşık olarak 230 kilogramdır. Bir (Ku) ise yine çok yaklaşık olarak 770 gramdır. Bir (Kür) yani 230 klg. için 60 (ku) faiz alındığına ve 60 (Ku) da 46.200 gr. edeceğine göre hububat için faiz haddi % 20 etmektedir. Aynı maddede para için faiz haddinin % 17 e yaklaştığı görülmektedir.

şu, bu kanunun kabulünden önce serbest faizin çok tahripkâr bir nisbete oluşundan ötürüdür. O zamanın serbest faiz haddinin başlangıcı çok yüksek olacak ki Hamurabi bunu ancak % 20 veya % 17 ye düşürmek suretiyle adaleti yerine getirebilmiş. O zamanın serbest faiz haddinin yüksekliğine bizi inandıran diğer bir husus da, Kanun içerisinde yer alan ve fazla faiz iktisap edenlere uygulanacak olan müeyyidelerdir. Eğer o zamanlar %20 nisbetinin çok üstünde faiz alınmamış olsaydı, yukarıdaki kanun maddelerinde görülen çok şiddetli hükümlerin konulmasına ihtiyaç hissedilmezdi.

III --- ROMA HUKUKUNDA FAİZ

Her insan topluluğunda olduğu gibi, Roma'nın kuruluşundan sonra da bu beldenin sâkinleri arasında faiz müessesesi hükmünü yürütmüştür. Yine her devirde olduğu gibi Roma'da da sermayedarlarla fakirler karşı karşıya gelmiş ve durum gittikçe artan bir hızla sermayedarlar lehine işlemiştir. Neticede bu istismar memleketin iktisadî düzenini bozucu bir durum yaratmıştır. Yukarıda (Konunun önemi) kısmında arzetdiğimiz sebeplerle hukuk, harekete geçerek iktisadî durumu koruyucu hükümler getirmiş ve M. Ö. 342 yılında Lex Genucia adlı bir kanunla faiz büsbütün yasaklanmıştır (5). Faizin böylece ortadan kalkması, bir zaman sonra cemiyetin iktisadî düzeni ile hukuk düzenin ahenk içinde bulunmaları gibi bir durum yaratmış, iktisatla ahenk içinde bulunmak zorunluluğunda bulunan hukuk, bu zorunluluk karşısında yeniden faiz müesseselerini canlandırmış ve ancak buna bir had tayin etmiştir.

Lâtince «*usurae*» diye anılan ve lügat bakımından kullanma, faydalanma demek olan faiz, Romalılarda aylık olarak hesap edilirdi ki evvelce ayda % 12 hesabıyla yılda yüzde yüze baliğ olan bu aşırı faiz nisbeti, Cumhuriyet devrinin sonlarında sınırlanmaya tabi tutulmuş, imparatorluk devrinde ise yıllık faiz haddi % 12 ye, Justinianus devrinde ise ayda yüzde yarıma, yani yılda % 6 a kadar indirilmiştir. (6).

(5) T. Rado, Roma Hukuku Dersleri, sh. 55. 1960.

(6) Bak. T. Rado, a.g.e. Ayrıca bak: Mişon Ventura, Roma Hukuku, sh. 260, 1332, Bak. Salvatore di Marzo (Ter. Z. Umur), Roma Hukuku sh. 271.

Faiz tahdidinin bir istisnasını deniz ödünçlerinde görmekteyiz ki bu ödünçlerin ve karşılaştıkları tehlike, faizin serbest şekilde alınmasını öngörmüştür. Ancak Justinianus deniz ödünçü faizleri için de azamî faiz haddini yılda % 12 olarak tesbit etmiştir.

Zaruretlerin sevkiyle borç para alan kimselerin korunması amacıyla konulan takyitlerden biri de faizin, ana para yekûnunu aşmasından ve mürekep faiz mukavelelerinin muteber tutulmamasından ibarettir. Fakat prenslik devrinde, işlemiş olan faizlerin ana paraya katılarak ona da faiz yürütülmesi câiz sayılmışsa da Justinianus zamanında işlemiş veya işleyecek olan faize, faiz yürütülmesi tamamen yasaklanmıştır. Roma hukuku, gecikme faizine de yer vermiş ve bunu himaye eden hükümler vazetmiştir (7).

Roma hukukundaki faiz müessesesine böylece kısaca değinmemiz, aşırı ve diğer bir ifade ile mubah sayılmıyan faize karşı hukukun reaksiyon göstermesinin her devirde olageldiğini belirtmek içindir. Bu reaksiyonu yalnız hukuk düzeni değil, dinler de göstermişlerdir. Bu konuya şimdi değineceğiz.

IV — ÜÇ BÜYÜK DİNDE FAİZ

A — MUSA DİNİNDE FAİZ

Musevilik dininin kitabı Tevratır. Yahudi ananesine göre M. Ö. XV yüzyılda yazıldığı söylenen Tevratın, Musa'dan çok sonra düzenlenmiş olduğu ve M. Ö. X. yüzyılda bir kısmının toplandığı ve nihayet M. Ö. VI yüzyılda tek bir kitap halinde toplanabildiği, yapılan ilmi araştırmalar sonucu anlaşılmıştır. Tekvin, çıkış, lâvililer, sayılar, tesniye isimleriyle anılan kitaptan meydana gelmiş olan Tevrat, sıkı dinî kuralları kapsayan ve hukukî hükümleri itibarıyla de teferruatlı olan bir din kitabıdır. Tevratın hukukî hükümlerinden bizi ilgilendiren husus yalnız faize ilişkin olanlarıdır. Bu itibarla Tev-

(7) Bak. Akar Öcal, Türk Hususi Hukukunda gecikme faizi, sh. 2-5, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi yayınları No. 26/3. 1960.

ratın diğer hukukî hükümlerine değinmiyerek yalnız faize ait hükümlerini ele almakla yetineceğiz (8).

Tevrat içinde faize ilişkin olan hükümler *Huruç*, *Lavililer*, ve *Tasniye* kitaplarında yer almaktadır.

Huruç'da :

Huruç kitabının 22. babı 25. âyeti aynen şöyledir :

«Eğer kavmımdan, yanında bulunan bir fakire ödünç verersen ona muameleci gibi olmayıp üzerine faiz koymayasınız».

Lavililer'de :

Lavililer kitabının 23. babının 35-38. âyetleri :
«ve biraderin fakir düşüp senin yanında kudretsiz kalırsa, garip bir misafire yardım eder gibi ona yardım eyle ki yanında yaşaya. On-
dan faiz ve murabaha almyasın ve Allaktan korkasın. Ta ki biraderin senin yanında yaşaya. Akçanı ona faiz ile vermiyesin. Ve tamamı (yiyeceğini) murabaha ile vermiyesin».

Tasniye'de :

Tasniye kitabının 23 ncü babının 19-20 nci âyetleri:
«Biraderine ne faiz ile akça ne faiz ile zahire velhasıl faiz ile verilen hiçbir şeyi faiz ile vermiyesin. Ecnebiye (yabancı olanlara) faizle verebilirsin ama, biraderine faizle vermiyesin. Ta ki temellûk için gittiğin diyar üzerinde Allahın, el uzattığın her şeyde seni bereketliye».

Tevratta, açıkça değilse de dolayısıyla faize karşı olan bazı ayetlere tesniyenin 15. babında rastladık. Bu ayetleri de aynen vermede fayda görmekteyiz.

«Her yedinci senede ibra icra edesin ve ibra kanunu budur ki komşusuna ödünç vermiş olan her alacaklı, alacağını almayıp komşusundan ya kardeşinden talep etmiyecektir. Zira Rab için ibra ni-dâ olundu. Ecnebiden talep edebilirsin. Fakat kardeşinde olan alacağını almyacaksın. Meğer aralarında fakir bulunmya...»

(8) Yazımız içinde yer alan Tevrat ve İncildeki hükümlerin metinleri, şahsi kütüphanemizde bulunan 1885 tarihli «Kitabı Mukaddes» den alınmıştır.

Yukarıda görülen ayetlerin incelenmesinden de anlaşılacağı üzere, Musevilikte faiz yasaklanmış olmasına rağmen bu yasaklık mutlak bir anlam taşımamaktadır. Tevrat faiz alma yasağını yalnız museviler arasında yasaklamış, musevilerle musevi olmayanlar arasında faiz alımını serbest bırakmıştır.

Tevratın museviler arasında faiz alımını yasak etmesi içtimai tesanüitten ileri geldiği kanısındayız. Bizi bu düşünceye ileten yine Tevratın hükümleridir. Tevratın muhtelif ayetlerinde görüleceği üzere (özellikle Tesnine kitabında) Tanrı, musevilere mutlak anlamı ile ve karşılık beklemezsizin birbirlerine yardımda bulunmayı emretmektedir. Her varlıklı musevi tarlasının mahsulünden fakirleri faydalandırarak, yedi senede bir tarlasını, bağını, zeytinliğini, fakirlerin emrine tahsis edecek, kendisinden borç isteyen hiçbir zaman boş çevirmeyecektir. Yani Tevrat her museviyi birbirlerinin öz kardeşi kabul etmekte ve dolayısıyla kardeşin, kardeşten fazla birşey talep etmesini yasaklamaktadır.

Yabancılarla olan münasebetlerde museviler tamamen serbesttir. Tesniyenin 19-20. ayetlerindeki hükümleri karşısında her musevi bir yabancıya, yani musevi olmayan birine faizle ikrazatta bulunabilmektedir. Tevrattaki bu hüküm, musevilerin dünya üzerinde sevilmeyen bir millet olarak tanınmasına yol açmıştır ki çok kanlı olaylara sebebiyet veren bu vakıanın misâllerini aşağıda vereceğiz.

B — HRİSTİYANLIKTAKİ FAİZ

Hristiyanlık dininde faize ilişkin olan yasaklığı «İncil»de görmekteyiz. «Luka» incilinin 6. babının 33-36. ayetlerinde şu hükümler yer almaktadır (9):

«Eğer size iyilik edenlere iyilik ederseniz ne faziletiniz olur. Zira günâhkârlar dahi hemen bu şeyi ederler ve eğer bedelini almayı ümit ettiğiniz kimselere ödünç verirsiniz ne faziletiniz olur. Zira günâhkârlar dahi, günâhkârlara mukabilini geri almak için ödünç verirler. Ama düşmanlarınızı sevip iyilik ediniz ve *hiçbir bedel ümit etmiyerek* ödünç veriniz ve ecriniz çok olup muteal' in oğulları olacaksınız. Zira o, nankörlere ve kötülere nimet vericidir.»

(9) Bak. a.g.e. sh. 1157.

«İncil» de faizi haram kılan hükmü, yukarıdaki âyet içindeki «Hiçbir bedel ümit etmiyerek ödünç veriniz» ibaresi içerisinde bulmaktayız. İncil faizi haram kıldıktan sonra bu hüküm, hristiyan azınlık tarafından uygulanmaya başlamış, hristiyanlık gittikçe gelişip kiliseler de büyük bir kuvvet iktisap edince bu dinin kapsadığı alan içerisindeki hukuk düzeni faiz alınmasını yasaklamıştır.

Kur'anda olduğu gibi İncildeki yasak hüküm de ilâhî bir emir olması itibariyle değişmezlik niteliğine sahip bulunduğundan, diğer taraftan memleketin iktisadî hayatı faiz müessesesinin yaşamasını ön gördüğünden, bu zorunluluğun etkisiyle şer'î hiyle yoluna gidilmiş ve bu hiylenin bulunması da pek zor olmamıştır. Yukarıda da arz ettiğimiz gibi, musevilikte faiz yasağı ancak museviler arasındadır ve bir musevinin yabancidan faiz talep etmesi yasaklanmamıştır. İşte ortaçağ, yabancıya faizle para vermeye teşne bir musevi cemaatini, faiz yasağı içinde bulunan bir hristiyanlık alemi ile karşı karşıya getirmişti. Museviler Tevrattaki hükümden faydalanmak suretiyle hristiyanlara para vermenin günahını yahudilere yükleyerek, onlardan yani yabancı din sâliklerinden faizle para almakta bir sakınca görmemişlerdir. İşte hristiyanlarla yahudiler arasında faize ilişkin bu iktisadî münasebetler gittikçe gelişmiş ve nihayet istismarcı yahudilerin insafsızca hareketleri karşısında hristiyanlık alanında bu cemaate karşı duyulan nefret, çok kanlı olayların tohumlarını atmıştır. Bize öyle geliyor ki, Hitler Almanyasında Yahudilere karşı duyulan nefret ve özellikle İkinci Cihan Savaşında bu ırk mensuplarına revâ görülen akla durgunluk veren mezâlim, köklerini ortaçağ yahudi istismarcılığına dayandırmaktadır.

Ortaçağlarda faiz yüzünden yahudilerin maruz kaldıkları zulümler, eskisinden daha iyi değildir. Bunun için bir misâli İngiltere Tarihinde bulabiliriz :

Fatih Guillaume'un (1066-1087) Fütuhâtı sırasında, ordunun arkasında Normandiyadan gelen yahudi tacirler, o zamanın şartlarının etkisi ile faizle ödünç para verme sanatını icra ediyorlardı. Sefere çıkmak için paraya muhtaç olan bir baron, yahudilere baş vurmaya mecburdu. Bu mecburiyeti bilen yahudiler de azami derecede yüksek faiz istemekten kaçınmıyorlardı. Hem İsanın düşmanı, hem alacaklı olmayı meslek edinmiş bir adam sıfatıyla kendilerine karşı kin beslenen ve korkularından hususi mahallelerde oturan

bu zavallılar, her halk galeyasınının tabii kurbanları idiler (10). Sebebi ne olursa olsun her halk galeyanı bir yahudinin göğsü üzerinde bitiyordu.

1290 tarihinde I. Edovard İngiltere içindeki bütün yahudileri memleket dışına kovarken, memleket içindeki asılzadeler de, alacaklıdan kurtulmanın derin sevincini duyuyorlardı. Yahudilerin İngiltereden gitmelerinden sonra, faizcilik sanatını *cahors* hristiyanları (caorcieneler) yapmaya başladılar. (11)

Cahors hristiyanlarının kendi din kitapları incil, faizi yasaklamasına rağmen, bulunan yeni bir hilei şeriye onlara faiz alma imkânını verdi. Bu şer'i hiyle, *cezai şart* olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hiylenin uygulanması için evvelâ para faizsiz olarak verilmekte ve fakat vade çok kısa tutulmaktadır. Meselâ bugün verilen borç para için bir günlük vade tayin edilip belirli tarihte borç ödenemeyeceğinden vadeden sonra geçecek zaman için bir cezai şart kabul olunur, bu suretle faiz, cezai şart adı altında gûya meşruiyet kazanırdı. (id quod interest) denilen bu hiyleli usul, bir zaman hükmünü yürütmüştür. Faiz alınmasını sağlayan hiyleli yollar, şüphesiz ki bunlardan ibaret değildir. Klise hukukçuları da faizin meşrû kılınmasını sağlayacak usuller bulmuşlardır. Bunlardan biri, bugün gayrimenkul mükellefiyeti dediğimiz usulün adeta insana uygulanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu hiyleli usulde verilen paranın mülkiyeti faizsiz olarak borçlunun olur ve fakat borçlu alacaklıya paranın geliri adı altında hisseler ödemek mecburiyetinde kalırdı. Yine din adamlarının dahiyane buluşu olan (contractus Trinus) da faizin hiyle yolu ile alınmasını meşrulaştırmıştır.

Şüphesiz hristiyanlıkta faiz meşru göstermek isteyen pek çok hiylelere baş vurulmuştur. Burada bunlardan bahsedecek değiliz. Yukarıdaki misâleri vermemizin sebebi de islâm hukukunda faiz için yapılan hiylelerle bir mukayese yapabilme imkânı hazırlamaktır.

(10) Bak. André Maurois, İngiltere Tarihi, (Ter. H. Cahit. Yalçın), sh. 105, 1938.

(11) Bak. Aynı eser, sh. 188.

C — İSLÂMİYETTE FAİZ

1 — Kur'anı Kerimde yasaklık

«Faiz» arapça «Fevz» isminden gelip lügat bakımından bolluk çokluk, taşkınlık ve sıfat olarak da feyezan eden, taşan, dolu olan anlamına gelir (12). Hemen şunu ilâve edelim ki eskiden ve özellikle cahiliyyet devrinde ve islâmîyetin intişarı sırasında faiz değil «Riba»terimi kullanılıyordu. Bugünkü anlamda riba ise, borç verilen para karşılığında meşrû miktardan fazla alınan faiz demektir (13). Şeriat dilinde riba-faiz ayırımı yapılmamış olduğundan, aşağı-dagececek (riba) terimini, faiz anlamında da kullanmamız gerekiyor.

Riba veya faiz alınmasını Kur'anı Kerim ve Hz. Muhammedin hadisleri yasaklar. Kur'an'da faizi yasaklayan âyetler şunlardır:

- a — Ali Umran sûresi, âyet: 130
- b — Bakara suresi, âyet 275, 276, 278, 279
- c — Rûm suresi, âyet: 39
- d — Nisâ suresi, ââyet: 160-161

Bu âyetlerin hangisinin önce ve hangisinin sonra nâzil olduğu hususu, kapsadıkları hükümler bakımından çok önemlidir. Müfessirlerin beyanların göre bu âyetlerden ilk defa nâzil olanı Âli umran suresinde olandır (14). Bazılarına göre ise bu âyetler bir arada nazil olmuşlardır. Bibanın tahrimini kapsayan bu âyetlerin meâllerini yukarıdaki sıraya göre aynen veriyoruz:

- a — Ali umran suresi, âyet 130:

«Ey iman edenler, ribâyı (Faizi) öyle kat kat arttırılmış olarak yemeyin. Allahtan korkun. Tâki muradınıza eresiniz.» (15)

(12) Bak. **Abdullah Cevdet - İsmail İbrahim**, Osmanlıca lügat, 1313; **Ferit Develloğlu**, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat; Muallim Naci, Lügatı Naci.

(13) Bak, **Hüseyin Kâzım Kadri**, Türk Lügatı, cilt 4, 1928.

(14) Bak. **Hamdi Yazır**, Hak dini - Kur'an dili, cilt I. sh. 955.

(15) Bak. **Hasan Basri Çantay**, Kur'anı Hakim ve Mâali Kerim, cilt I, sh. 104; Aynı âyet: Diyanet işleri Başkanlığının yayını «Kur'anı Kerim ve Türkçe anlamı» nda:

«Ey insanlar! kat kat faiz alarak yemeyin. Allahtan sakının ki başa-

b — Bakara suresi, âyet 275, 276, 278, 278.

Ayet 275: «Riba (faiz) yiyenler (Tefecilik, murabahacılık yapanlar) kendilerini şeytan çarpmış birer deliden başka bir halde (Kabirlerinden) kalkmazlar. Öyle olması da onların «alımsatım da riba gibidir» demelerindedir. Halbuki Allah alış verişi helâl, ribayı haram kılmıştır. Bundan böyle kim Rabbinden kendisine bir öğüt gelip de faizden vaz geçerse, geçmiş ona, hakkındaki hüküm de Allaha aittir. Kim de tekrar faize dönerse onlar o ateşin yârânıdırlar ki orada onlar (bir daha çıkmamak üzere) ebedi kalıcıdırlar».

Ayet 276: «Allah ribayı (onun bereketini) eksiltir. Sadakaları ise arttırır. Allah (haramı helâl tanımakta ısrar eden) çok kâfir, çok günahkâr hiçbir kimseyi sevmez».

Ayet 278: «Ey iman edenler (gerçek) müminler iseniz, Allahtan korkun, faizden kalanı bırakın».

Ayet: 279: «İşte böyle yapmazsanız Allaha ve Peygamberine karşı harbe girişmiş olduğunuzu bilin. Eğer (Tefeciliğe, murabahacılığa) tövbe ederseniz mallarınızın başları (sermayeleriniz) yine sizindir. (Bu suretle) ne haksızlık yapmış, ne de haksızlığa uğramış olursunuz» (16).

riya erişesiniz»; Ömer Nasuhi Bilmen, Kur'anı Kerimin Türkçe meali âlisi ve Tefsirinde «Ey iman edenler! Ribayı kat kat arttırılmış olarak yemeyiniz.» Hamdi Yazır! «Hak dini Kuran dili'nde «Ey o bütün iman edenler- Öyle kat kat katlayarak riba yemeyin, Allahtan korkun ki Felah bulasınız.» Cilt 2. sh. 1173.»

(16) **Basri Çantay**, a.g.e. cilt I, sh. 78.

Not: Karşılaştırmayı sağlamak için aynı âyetlerin bir başka çevirisini veriyoruz.

Diyanet İşleri Başkanlığı çevirisi: «Faiz yiyenler mahşerde ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu onların (zaten alış verişi faiz demektir) demelerindedir. Oysa Allah alış verişi helâl, faizi haram kıldı. Kime rabbinden bir öğüt gelir de faizcilikten geri durursa, geçmiş olanlar kendilerinde kalır, onun işi Allaha aittir. Kim faizcilığe dönerse, işte onlar cehennemliktir, onlar orada temelli kalacaklardır. Allah faizi eksiltir, sadakaları bereketlendirir. Ey insanlar! Allahtan sakının: inanmışsanız faizden arta kalmış hesaptan vazgeçin. Böyle yapmazsanız bunun Allah'a ve Peygamberine karşı açılmış bir savaş olduğunu bilin. Eğer tövbe ederseniz sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş ve haksızlığa uğramamış olursunuz.»

Not: Çantay ve Diyanet işleri, 276. âyet (Allah ribayı eksiltir) şeklinde anlam verdikleri halde, Ömer Nasuhî Bilmen ve Hamdi Yazır adı geçen eserlerinde (Allah ribayı mahveder) şeklinde anlamlandırmışlar.

c — Rûm suresi, âyet 39 :

«İnsanların mallarında artış olsun diye faiz (cinsinden) verdiğiniz şey Allah katında artmaz. Allahın rızasını dileyerek verdiğiniz zekât ise, işte sevabınızı kat kat arttıran onlar (onu verenler) dir.» (17).

d — Nisâ suresi, âyet 160-161:

«O yahudilerden (taşan) bir zulm, onların (insanlardan) bir çoğunu Allah yolundan alkoymaları, (Tevratta) nehy edilmesine rağmen faiz almaları, halkın mallarını haksız yere yemeleri sebebiyledir ki biz, kendileri için helâl kılınan temiz ve güzel şeyleri, üzerlerine haram ettik. İçlerinden kâfirlere pek açık bir azâb hazırladık (18).

2 — *Faizin haram kılınma sebebi :*

Kur'anı Kerimde faizin yasak edilmesi sebebi, yukarıda bahis konusu ettiklerimizden başka türlü değildir. Memleket içinde riba almak o derecede aşırı bir seviyeye ulaşmıştır ki cemiyetin iktisadî ve sosyal bünyesinde giderilmesi adetâ imkânsız yaralar açmıştır. Özellikle Kureyş Kabilesinin zenginlerinin ödünç olarak vermiş oldukları paraya karşılık aldıkları faiz çok kısa bir zamanda kat kat artıp ana parayı geçiyordu. Vadesi gelmiş olan borcun ödenmemesi halinde borçlu, alacaklısına faizin ana paraya ilâvesiyle veya ilâvesiz arttırılması hakını verir ve böylece kat kat artan faiz ana paranın iki üç misline kolaylıkla yükselebiliyordu. Bu suretle ne ana paranın ve ne de faizin ödenmesi mümkün olabiliyordu ki, bunun sonucu olarak borçlu bütün maddî ve manevî patrimuanını kaybederek cemiyet içerisinde lekeli bir insan durumuna giriyordu.

Hız. Muhammed Medineye hicret ettikten sonra yahudilerin geniş bir şekilde faizcilikle meşgul olduklarını gördü ve ilk önce para haline getirilmemiş (gayri meskûk) altın ve gümüşün veresiye satılmasını yasakladı (19). Bundan sonradır ki yukarıda meâlîni ver-

dır. (Azaltmak) ile (mahvetmek) arasında çok derin farklar vardır. Kur'anı Kerim çevirilerinde böyle aykırılıkların bulunması doğru olmasa gerek.

(17) **Hasan Basri Çantay**, a.g.e. Cilt. 2. sh. 692.

(18) Aynı eser Cilt I, sh. 150 (**Hasan Basri Çantay**, a.g.e.)

(19) İslâm Tarihi - Asrı saadet, Mevlâna şibli (Ter. Ö. Rıza), cilt 2, sh. 727.

diğimiz *Ali Umran* suresindeki âyet nâzil oldu. Hicretin 7. senesinde Hayber olayından sonra müslümanlar, musevilerle ticarî münasebetlerde bulunmaya başlamışlardı. Hz. Muhammed, meskûk altınların fiatlarındaki değişikliklerden ötürü, para haline getirilmemiş altından alınan farkı, faiz tanıyarak yasaklamıştı (20).

Hicretin 8. senesinde *Bakara* suresindeki 275. âyeti nâzil olarak faiz takbih olunmuş ve daha sonra da aynı surenin diğer âyetleri indirilmiştir.

Tanrı buyruğundaki «Faizi öyle kat kat arttırılmış olarak yemeyin) âyetinin gerektirdiği anlam üzerinde durmaya lüzum görmüyoruz. Bu hususta müfessirler gereken açıklamayı yapmışlardır. Ancak şu kadarını söylemeden geçemeyeceğiz ki, memleketin iktisadî ve içtimaî hayatı üzerinden bir silindir gibi geçen aşırı murabahacılık, bu ilâhî emirle izmihlâle uğramıştır. Bugün bütün medeni memleketler, kanunlarında faiz hadlerinin aşağı bir seviyede tutulmasına ve onu tahdide yönelen hükümlerde aşırı faiz müessesesinin karşı cephe olarak dolayısıyla Tanrının bu emrini gerçekleştirmektedirler.

3 — *Hadiste faiz :*

Faizi haram kılan âyetlerden başka, Hz. Muhammedin hadisleri de bu müesseseyi takbih etmiştir. Peygamberin hadislerinden bir kaçını aşağıya alıyoruz.

«Altın altınla, gümüş gümüşle; hurma hurmayla, buğday buğdayla, arpa arpayla, tuz tuz'la bir elden diğerine geçmek suretiyle peşin olarak ve misli misline musavi olarak bey'edilir. Kim ki misline bir şey ilâve ederse o ziyade ribadır, haramdır».

Ebu Saidi Hudri'den rivayet olunan bir hadis:

Bu zat diyor ki: «Peygamberimiz zamanında öşür ve zekât maldan bize bir takım karışık ve aşağı kalitede hurma verilirdi. Biz de aşağı kaliteli hurmamızdan iki sa' (21) miktarını verip iyi cins bir sa' alırdık. Bu durumu Hz. Muhammede söyledik. O da (Bir sa' karşılığında iki sa' olamaz. Böyle alım-satımdan kaçının ve bir de bir dir-

(20) Bak. *Sahihi Müslim*. Ayrıca bak: *Asrı saadet*, sh. 728.

(21) Sa' bir ağırlık ölçüsüdür. Bugünkü ölçümüze göre çok yaklaşık olarak 3 kilo 200 gram etmektedir.

hem altın veya gümüş karşılığında iki dirhem altın ve gümüş de olamaz, yani böyle bir işlemde riba olur) dedi».

Ebu Bekir'den rivayet olunan diğer bir hadis :

«Altın altın ile, ikisi yekdiğerine eşit olmadıkça değıştirmeyiniz. Gümüşü gümüş ile dahi yekdiğerine eşit olmadıkça değıştirmeyiniz. Altını gümüş ile ve gümüşü altınla istediğiniz gibi satın alır ve değıştirebilirsiniz.».

Hz. Muhamed'ten peşin yapılan muamelelerde alınan faizin haram olmadığını belirten hadisler de sâdir olduğu rivâyet olunmaktadır. Bu hâdisleri, taşıdıkları önem bakımından buraya aktarıyoruz.

Üsameden rivayet olunan bir hadis :

«Veresiye olan alım ve satımın gayrisinde riba yoktur» Yani meselâ, altının altınla veya buğdayın buğdayla, bey' ve tebdili şayet peşin ise, verilen şeylerden biri ister fazla veya eksik olsun bu muamelede asla riba düşünülemez (22).

Aynı anlamı taşıyan diğer hadisler de şunlardır :

Müslim'den rivayet olunan hadis,

«Riba, veresiye olandadır»

İbni Abbastan rivayet olunan diğer bir hadis :

«Riba, ancak veresiyede olabilir».

Ata İbni Ebi Rebah'ın rivayeti :

«Mütelyakız olunuz. Riba ancak veresiyede olur».

Tavus'dan rivayet olunan hadis :

«Elden ele yani peşin olarak yapılan alış-verişte riba yoktur» (23).

4 — *Kur'anı Kerime ve hadislere göre faiz çeşitleri :*

Kur'andaki âyetlerin ve hadislerin incelenmesi sonucu iki çe-

(22) Yukarıdaki hadisler babam şeyh müderris Ömer Zıyaéddin'in (zûbtatül Buhari) sinden alınmıştır, cilt 2, sh. 372 ve devamı.

(23) Bu son 4 hadis, sahihi Buhari muhtasarı - Tecridi Sarih'den alınmıştır. (Müellifi Zeynuddin Ahmet Zebidi - Ter. Kâmil Miras, cilt 6, sh. 801). Adı geçen eserde bu dört hadisin yalnız arapçaları olup Türkçesi bulunmadığından Türkçe anlamındaki sorumluluk tarafımıza aittir.

şit, faiz karşısında bulunuyoruz. 1— Veresiye olan faiz, 2— Veresiye olmıyan faiz. Bunlardan birincisine *ribaî nesie*, siğerine *ribai fadl* (Fazl) denilmektedir (24).

Ribai nesie; arapların cahiliyet devrinde kullandıkları usuldür ki hep vâdeye ilişkin karz yolu ile tahakkuk ettirilen fazlalık şeklidir. Kur'anı Kerimde yasak edilen riba işte bu çeşit ribadır (25). Bu çeşit ribada, verilen vâdeye rağmen borç ödenmediği takdirde, vâdenin uzatılması ve buna karşılık faizin arttırılması suretiyle faiz alınmaktadır. Ribai nesie, tartılan veya ölçülen şeyleri, birbiri mukabilinde veresiye olarak mubadele etmektir. Yeter ki miktarları müsavi olsun; bu da haramdır (26). Veresiye işlem, bir zamana bağlı olduğundan ve zaman değerler üzerinde etki yapacağından, veresiye veya vâdeye bağlı bir hukukî muamelede verilecek şeylerin ölçülerinde eşitlik olsa bile değerlerinde eşitlik olamaz; bu sebepten Nesie ribasında eşitlik bahis konusu olsa bile işlem haram sayılmıştır.

Ribai Fazl: Bu çeşit faiz, tartılan veya ölçülebilen bir cins eşyanın kendi cinsi mukabilinde peşin olarak ziyadesiyle satılması halinde vücut bulur (27). Şu hale göre, yukarıda bahis konusu edilen bir hadiste isimleri geçen altı madde, (yani, altın, gümüş, hurma, buğday, arpa, tuz) kendi cinsi mukabilinde peşin olarak ziyadesiyle satılması halinde Fazl ribası vücut bulur. Eğer miktarlarda eşitlik olursa değiştirme yapılabilir.

Yukarıda sayılan altı kalem eşya üzerinde Peygamberin koyduğu yasaklık, sonradan kıyas yolu ile diğer maddelere teşmil edilmesine karşılık yasaklığı yalnız bu altı cins mala inhisar ettiren müfessirlerde vardır. Örneğin *Tibyan* «Bütün bilginler şu fikirdedirlerdir ki; Peygamber ribayı altı şey üzerinde nasbetmiştir» demektedir (28).

(24) **Nesie**, lügatta mehilli veya veresiye muamele; **fazl** ise fazla ziyade, iki sayının birbirinden farkı demektir.

(25) **Bak.** Bir yukarıki eser, sh. 467.

(26) **Ömer Nasuhi Bilmen**, Büyük İslâm İlmûhali, sh. 585 - 586.

(27) **Bak. Ömer Nasuhi Bilmen**, a.g.e. sh. 585.

(28) **Tibyan**, s. 186 Riba çeşitleri konusu için ayrıca bak. Hak'dini - Kur'an dili, cilt. I. sh. 952; **Ö. N. Bilmen**, Hukuku İslâmiye ve İstilahatı Fıkhiyye, cilt 5, sh. 114 vd; **Sahihi Buhari**, Kâmil Miras, cilt 6, sh. 466 vd. **Sabri Şakir Ansay**, Hukuk tarihinde İslâm Hukuku, sh. 117 vd; **Namık Zeki Aral**, İslâm ve Faiz 15.8.1963 Türkiye İktisat Gazetesi.

Müfessir ve muhaddislere göre; altının altınla ve gümüşün gümüşle değiştirilmesinin üç şartı vardır: 1- Ağırlıkta eşitlik, 2- Bu değiştirmenin aynı anda yapılması, 3- Aynı cinsten olan bu iki maddeyi şahısların peşinen birbirlerine devretmeleri.

Değiştirmelerdeki yasaklık aynı cins eşya için varit olduğundan, meselâ altınla gümüşün değiştirilmesinde ağırlıkta eşitlik aranmaz. Peşin olmak kayıt ve şartıyla birinin diğerinden eksik ve fazla olması ribayı vücuda getirmez: İmamı Azam'ın içtihadına göre; altın ve gümüşte ribanın illeti, cins ve ağırlıktır. O halde yalnız altın ve gümüşte değil, diğer madenlerde ve meselâ demir ve bakırın değiştirilmesinde de riba olur. İmamı Şafiye göre; altın ve gümüşte riba olmasının illeti, cinse ilişkin olmakla beraber, tedavül kabiliyetini haiz olmasındandır. O halde ribanın illetinin altın ve gümüşe mahsus olması gerekli olup demir ve kumaş gibi eşyada düşünülemez (29).

Riba meselesinde imamlar arasında diğer önemli bir görüş de altın ve gümüşten mamul olmayan paradaki riba hakkındadır.

İmam Yusuf'un içtihadına göre; «Fûls» denilen bakırdan yapılmış madeni para, hakikatte para niteliğinde değildir. Kâğıt para için de hüküm aynıdır. Fûlûs (bakır, bronz veya kâğıt para) altın ve gümüş niteliğinde değildir; yani bunlarda tartılma vasfı yoktur. Bu vasfı olmayınca da Fûlûs ribevî malların dışında kalır. Bu itibarla bir Fûls'u iki fûls ile bir kâğıt lirayı, iki kâğıt liraya değiştirmede riba yoktur. Ve bu yolda hukukî muamele de bulunarak bir fazlalık almak caizdir (30).

İmamı Yusufu bu içtihadı yapmaya sevk eden husus şudur: Aslında değeri olan ve para niteliğinde olan altın ve gümüşdür. Bir altın para tartılıp satılabiliyorsa bu, aslında o paranın hakiki bir değere sahip olmasındandır. Fûls'un ise ne böyle hakiki bir değeri vardır ve ne tartılıp satılma niteliğindedir. Riba yasaklığı, yukarıda vasıfları yazılı altın ve gümüş için yapıldığına göre, bu vasfı bulunmayan bir tedavül vasıtasına değer atfetmek yanlıştır. Bu itibarla bunların fazla ve eksigiine mubadelesinde riba düşünülmez.

İmamı Muhammet tamamen aksi içtihatdadır. Ona göre: bir

(29) Bak. **Ömer Ziyaeddin**, a.g.e. cilt 2. sh. 378 - 379.

(30) Bak. **Mevkufat şerhi**, cilt 2, sh. 32.

Fûls'u (parayı) iki fûlse satın almak caiz değildir. Yani fûls üzerinde de riba yapılamaz, çünkü fûlûs, altın veya gümüşten imâl edilmiş olmasına rağmen, o bakır paranın tedavülde bulunduğu memleket onu semen olarak, değerli bir madde olarak kabul etmiştir. Bu bakımdan altın ve gümüşte olduğu gibi bakır parada da ribanın cereyan etmesi lâzımdır (31).

İmamı Azam Ebu Hanife riba hususunda çok titiz davranmıştır. Ona göre; değil ribaya dayanan akit, içinde riba şüphesi olan akitler dahi helâl olamaz. Batıl sayılan bir yolla malları yemekten korumak için içinde riba veya riba şüphesi bulunan akit bozulur. Akitlerde asıl olan husus eşitliktir. Halbuki ribada karşılıksız akde itibar etmez (32).

5 — Faiz yasağı sonrası :

Kurani Kerim ribayı yasaklayıp (Allah, beyi helâl, ribayı haram kıldı) hükmünü getirdikten sonra, faizin her yasak edildiği memlekette olduğu gibi, islâm âleminde tepki yaratmıştır. Ancak emir Tanrı emri olduğu içindir ki buna uyulmuş, ancak yukarıda arz ettiğimiz zorunluluklar kendisini gösterince insan oğlu, faizle para almanın veya vermenin hiyleli yollarını bulmakta da gecikmemiştir.

Şahsî görüşümüze göre ribanın alışına Hz. Muhamedin vefatından hemen sonra başlanmıştır. Bizi bu kanaate ulaştıran husus, yukarıda tercümesini verdiğimiz *ûsame*'den rivayet olunan hadis sebebiyle peşin faiz (ribai fazl) in mübah olduğu kanısıyla hukuki muameleye girilmiş olduğunu gösteren emmarelerdir. Nitekim İbni Abbasın peşin faizler için hiçbir şer'i mani görmediğini hadis kitapları dercetmektedir (33). İbni Abbasın bu görüşte yalnız olmadığı muhakkaktır. Bu duruma göre o tarihlerde dahi peşin faizle hukuki muamelelerde bulunulduğunun kabulü gerekir.

Faiz hakkında en önemli hiyleli şer'iyeyi imamı Yusuf'da görmekteyiz. İmami Yusufun hiyleli şer'iyesi ile riba şu yola helâl olabilmektedir :

(31) Bak. Mevkufat şerhi, cilt 2, sahife 32.

(32) Bak. **Muhammed Ebu Zehra, Ebu Hanife**, (Ter. Osman Keskinoglu), Diyanet İşleri Baş. Yayınları No. 2, sh. 321.

(33) Bak. Sahihü Buhari Muhtasarı - Tecridi sarih, cilt 6, sh. 301.

Bir şahıs, bir diğer şahıstan borç para istese, faiz haram olduğundan bu paranın faizsiz verilmesi şarttır. Fakat ödünç para verecek olan şahıs bu muameleden bir kazanç sağlamak isterse karz akdinin hemen arkasından bir alım-satım akdi yapılır ve alacaklının mesele 10 liralık bir malı 20 lira bedelle borçluya satılarak alacaklı faiz yolu ile değil alım-satım yolu ile kazanç sağlamış olur, Halbuki alacaklı doğrudan doğruya % 10 faiz isteseydi bu riba olacaktı. Satış yolu ile aynı sonuca varıldığından gayri meşru bir kazanç meşru bir yolla elde edilmiş olmaktadır.

Ömer Nasuhi Bilmen, İmamı Yusuf'un bu içtihadından hareketle diyor ki; «Malûmdur ki, bir nevi akit ile caiz olmıyan bir muamele diğer bir suretle yapılacak bir akit vesilesiyle caiz olabilir... Evet! bunlar karzı hasene (faizsiz ödünçe) dayanan usulü dairesinde meşru bir satış muamelesi yapıyorlar. Arada borç meselesi bulunmadığı halde de bir kimse başkasının bir malını kendi rızasıyla hakiki kıymetinden fazla bir bedelle satın alabilir. Bu, meşru, insanî bir muameledir. Velhasıl: Bunlar, karzı hasene dayanmak üzere usulü dairesinde meşrû bir alım-satım akdi yapıyorlar, bu sayede nefislerini ribadan koruyarak, muamelelerine meşrû bir şekil veriyorlar ve bu yolla Allahın afvına mazhar olacaklarından ümit sahibi oluyorlar» (34).

İmamı Yusuf'un içtihadı, faizin alınmasını zorunlu kılan durumlarda faize meşrû bir yön vermesi bakımından önemlidir. Esasen bütün hiylei şeriyeler sıkışık bir durum arzeden şer'î meseleleri genişletmek amacıyla yapılmıştır. Bunlardan bir kısmı faydalı olmuş bir kısmı ise zarar doğurmuştur. İmamı Muhammed, İmamı Yusuf'un ileriye sürmüş olduğu bu mucip sebebin kabule değer olmadığını beyan etmek suretiyle bu hiylei şer'iyeye iltifat etmemiştir. Hiç şüphe yok ki (*İnnemel-a'malü binniyat*) kavlince bir kimsenin niyeti ne ise, yapmış olduğu fiil o niyete göre değer kazanır. Ödünç para alacak olan bir kimseye, faizsiz para veren diğer bir kimsenin, bu akde ek olarak yaptığı diğer bir akidle 10 liralık bir kitabı 20 liraya satması alelâde bir alım-satım aktinden elbetteki başkadır. Ödünç para alan bir kimse, borçlu bulunduğu kimsenin 10 liralık bir kitabını 20 liraya satın alırken o malın sahibine bir iyilik olsun diye 10 lira fazla vermesi bilmem ne derece akıl ve mantığa uyar? Esasen bura-

(34) Bak. Kur'anı Kerimin Türkçe meâli âlisi ve tefsiri, cilt I, sh. 301.

da rızaya dayanan bir alım-satım aktinden değil, muvazaya dayanan bir akitten bahsedebiliriz. Buradaki aldatıcılık şüphesiz ki şer'i hükümlere karşıdır. Alım-satım akti adı altında faize ilişkin bir akit yapmanın meşruiyetini savunmak kanaatimizce islâmiyetin esaslarına uygun düşmez. Şayet faizle para almak zarureti ve mecburiyeti ile böyle bir hiyleyi icad etmişsek, bunu hile yoluna saparak yapmaktansa, faiz hakkında kesin bir sonuca varmaya çalışmak ve illâ faiz için hileli yola gitmemek lâzımdır.

İmamı Yusuf'un içtihadı, faiz müessesesi için şüphesiz ki bir açık kapı olmuştur. Bu içtihada dayanan fetvalar da faiz alımını daha da kolaylaştırmıştır. Burada Şeyhülislâm Ali Efendi'nin bir fetvasından bahsetmeden geçemeyeceğiz.

Ali Efendi diyorki : (Z), (A) zimmetinde karz aktinden doğan 600 kuruş alacağı için 90 kuruş ribh (Kâr, faiz) ilzam etmek iradesiyle bir kitabını 90 kuruşa, bir sene tamamına dek bey'i sahih ile (A) ya satıp teslim etse, (A) dahi o kitabı teslim aldıktan sonra onu (B) ye hibe etse, (B) dahi yine o kitabı (A) nın alacaklısı (Z) ye götürüp hibe ve teslim etse ve (Z) sene sonunda (A) dan 90 kuruşu istediğinde (A) «Bana 90 kuruşa sattığın kitap tekrar sana döndü. Bu itibarla bu 90 kuruşu sana vermem» demeye kadir olurmu? Elcavap: Olmaz (35).

Ali Efendi'nin fetvasındaki hadisenin muvazaaya dayanmaksızın yapıldığını kabul etsek bile, bundan sonra ve buna benzer fetvalara dayanılarak muvazaaya ilişkin faiz muamelelerine girişilmiş, faizsiz ödünç para alınmış ve sonra da borçluya bir kitap satılarak bedeli tahsil edilmiş ve bu kitap tekrar satıcısına yani alacaklıya bağışlanmış ve bu muamele ile de alım-satım akti adı altında faiz alımı, gûya şer'i bir yola sokulmak istenmiştir. Memleketimizde faiz yasaklığı resmî olarak 1852 (1268) yılına kadar devam etmiş bu tarihte çıkarılan bir ferman faiz haddini sınırlayarak % 12 ye indirmiş, 1864 (1280) tarihli diğer bir nizamname bu haddi muhafaza etmiş ve nihayet 1887 (1303) tarihli murabaha nizamnamesi ile faizin azamî hadi % 9 a kadar indirilmiş ve bu suretle (faiz) adı, su yüzüne çıkarılmıştır.

6 — *Faiz hakkında bazı içtihad ve fetvalar :*

Yukarıda Kur'anı Kerimin ve hadislerin faize ilişkin olan hükümlerini belirttik. Faizin yasak edilmesinden sonra Kur'an ve hadislerden çıkarılan hükümlerle faiz yasağının nerelere kadar genişletildiğini görebilmemiz için şu aşağıdaki fetvaları okumak yeterlidir kanısındayız :

1 — Satılan maldaki ayıbın veya kıymetin gizlenmesi faizdir.

2 — Az ücretle işçi çalıştırmak veya işçiden hediye almak faizdir.

3 — Satış aktinde hile yapmak faizdir.

4 — Müşterek mülkiyete dahil süt veren bir hayvanın sütünün bir gün bir ortak ve diğer gün öteki ortak tarafından alınması faizdir.

5 — Kile ile ölçülen veya tartılabilen bir şeyi kendi cinsi karşılığı ölçmeden satmak faizdir.

6 — Misli olan ve ölçülüp tartılabilen müşterek malların ortaklar arasında tartılmadan veya ölçülmeden taksim edilmesi faizdir.

7 — Henüz tarladan biçilmemiş buğdayı, elde edilmiş buğdaya satmak faizdir.

8 — Ölçülebilen veya tartılabilen bir malı, ölçmeden ve tartmadan ödünç vermek faizdir.

9 — İmamı Azama göre ekmeği ne sayı ile ve ne de ödünç olarak almak caiz değildir. Ve böyle bir muamele faizdir. (İmamı Yusuf'a göre ekmeğin tartılarak ve İmamı Muhamed'e göre sayı ile borç alınması caizdir.)

10 — Kızarmış hurmayı olgunlaşmış hurma ile değiştirmek faizdir.

11 — Zeytini zeytin yağı ile, susamı susam yağı ile, fazlası ile değiştirmek faizdir.

12 — Manda eti ile sığır etini, keza koyun eti ile keçi etini fazlası ile değiştirmek faizdir.

13 — Bir malı, vâde sonunda teslim etmek üzere sattıktan sonra, o malın daha evvel teslim edilmesi halinde malın noksan olarak verileceğini kararlaştırmak faizdir.

14 — Müşteriye satılan bir malın henüz parası alınmadan o malın müşteriden daha düşük bir fiatla geri alınması faizdir.

15 — Menkul veya glyri menkul bir malın rehine mevzu teşkil etmesi halinde, alacaklının menkul veya gayrimenkul maldan istifade etmek şartıyla yapılan akitte faiz vardır.

16 — İki kişinin sahip oldukları birer çuval hububatı, hacımlarını ölçmeden birbiri ile karıştırıp un haline getirdikten sonra, elde edilen unu müsavi şekilde ikiye bölüp paylaşmak faizdir (36).

Fıkıhta riba sayılan hukuki muamelelerden bazılarını böylece belirtmiş olduk. Bunların sayılarını bir hayli yükseltmek mümkündür. Ancak amacımız bunları teker teker saymak değil, Kur'an ve hadiste riba için bahiskonusu edilen hususların içtihat ve kıyas yolu ile ne dereceye kadar genişletilmiş olduğunu belirtmektedir.

Yukarıda 16 madde halinde sıraladığımız yasaklarla, Kur'an ve hadislerde bahiskonusu edilen yasakların mukayesesi yapıldığı takdirde, yasaklıtaki genişlik açıkça kendisini gösterir.

7 — *Faiz yasağı hakkında değişik görüşler :*

A — Kur'anı Kerimin tefsirinde değişik görüşler

Peşinen şu hususu belirtelim ki, faiz meselesi üzerindeki ihtilâflar nesie ribası üzerinde değil, fazl ribası üzerindedir. Nesie ribasının (yani bir vâde dolunca borcun ödenmemesi halinde yeni bir vâde verilerek ve buna karşılık faizin de arttırılması suretiyle yapılan muamelenin) yasaklığı kesindir ve bunun üzerinde münakaşa yapılmamıştır. Kur'anı Kerim açıkça bu çeşit ribanın yasak olduğunu beyan ettiği gibi yukarıda da bahis konusu ettiğimiz hadisler nesie ribasının yasaklığını şüphe götürmez bir kesinlikle bildirmektedir.

Nebie olmayan riba hakkında ihtilaf vardır. Bu ihtilâflardan kısaca bahsetmeyi faydalı görmekteyiz: Münakaşa konusu olan meselelerden en önemlisi Kur'anı Kerimde yasaklanan faizin cahiliyet devrindeki birbirine katlanmak suretiyle alınan faize mi, yoksa

(36) İctihat ve fetvalar için bak. Fetevayı Ali efendi, Babı riba. Hulasatul ecvibe, çeşmizade Mehmet Halis. Mevkufat şerhi, Riba bahsi, sh. 31 - 34. Erbaini Selmâni, Necmettin Ömer bin Nesefi, riba bahsi. Aziziye, Emin Fehim Paşa, riba bahsi sh. 104.

genellikle alâlâde faize mi ait olduğudur. Diğer bir ifade ile Kur'anı Kerim yalnız katlanarak alınan faizi mi yasaklamaktadır yoksa normal bir had içinde alınan faizi de kapsamakta mıdır?

Bu hususta görüşler ileriye süren Kur'an tefsircilerinin fikirlerinden istifade ederek aynı fikirleri savunan Elmalı'lı Hamdi Yazır'a göre (37), Âli Umran suresindeki (faizin öyle kat kat arttırılmış olarak yemeyin) ayeti içinde bulunan (kat kat arttırma) kaydının ihtirazi olmayıp o zamandaki cereyan eden hale göre vukuî olduğunu ve binaenaleyh asıl yasağın genel olarak ribayı yasaklamaya müteveccih bulunduğunu bildirmektedir. Yani (kat kat arttırarak faiz yemeyiniz) kaydı cahiliyet devrinde alınagelen faize işaret etmekle beraber, bu kaydın yalnız kat kat arttırılarak alınan faize değil, kat kat arttırılmayarak alınan faizi de içerisine aldığı işaret olunmak istenmiştir.

Bu görüşün karşısında İzmir'li İsmail Hakkı bu konu için şöyle diyor :

«Fazl ribası hadislerle sabittir; bu ribanın haramlığı kat'i değildir. Nesie ribanın haramlığı kat'idir. Birincisinde ihtilâf var, ikincisinde yoktur. Âli Umran suresindeki âyet, ribanın kaldırılmasını bir sınırlamaya bağlıyor. Yasaklanan ribanın ancak katlanarak alınmak suretiyle olan riba olduğunu gösteriyor. Hernekadar (ve harremnerriba) vesair âyetler mutlak ise de, mutlak ile mukayyet taarruz ederse (birbirine zıt olursa) mukayyed olan (bir sınırlamaya bağlı olan) mutlak olandan üstün ve makbul olup, mutlak mukayyedin içinde bulunacağından yasak edilen ribanın ancak muzaaf riba olması gerekir. Bu da cahiliyet zamanındaki ribadır. Peygamberimizin kaldırdığı riba da cahiliyet ribasıdır» (38).

Müderris İzmir'li İsmail Hakkı'nın bu görüşünü biraz açıklamaya çalışalım: Âli Umran suresindeki (faizi kat kat yemeyiniz) hükmü ile faiz müessesesine bir sınır çizilmiştir. Bu sınır faizin kat kat alınmasına dayanmaktadır, Binaenaleyh Kur'anda yasak olan faiz kat kat alınan faizdir. Vakıa Âli Umran suresinden sonra yukarıda meâllerini verdiğimiz âyetlerde (riba) deyiimi geçmektedir. Ancak

(37) Elmalı'lı Hamdi Yazır, a.g.e, cilt 2. sh. 1173 - 1174. Ayrıca bak. Ömen Nasuhi Bilmen, Kur'anı Kerimin Türkçe Meali Âlisi ve tefsiri, cilt I, sh. 298.

(38) İzmir'li İsmail Hakkı, Usulü Fıkıh Dersleri sh. 60, (1329).

bu ayetlerdeki (riba) deyimi, Âli Umran suresi içindeki (kat kat alınan riba) deyimi içindedir. Yâni Cenabı Hak (kat kat faiz yemeyiniz) emrini verdikten sonra diğer ayetlerde (Allah alış veriş helâl, ribayı haram kılmıştır). (Allah ribayı eksiltir), (ribadan arta kalmış hesaptan vazgeçin) buyurmuştur. Bu ayetler içerisindeki riba, kat kat alınan ribadan ayrı bir riba olmayıp yasak edilen ribanın kendisidir. Meselâ Bakara suresindeki (Allah alış veriş helâl, ribayı haram kılmıştır) ayetindeki haram kılınma durumu, (faizi kat kat yemeyiniz) ayetindeki yasaklığa muzaftır.

Burada şu hususa önemle işaret etmek lâzımdır ki riba ayetlerinin hangisinin evvel ve hangisinin sonra nâzil olduğu hususunda ittifaka varan bir görüş yoktur. Hatta Buhari, riba ayetinin nâzil oluşundan sonra İbni Abbasın (Hazreti Muhammed'e en son nâzil olan ayet riba ayetidir) dediğini rivayet etmektedir. Bir diğer rivayete göre de riba ayetlerinin hepsi toptan nâzil olmuştur (39).

Kur'anı Kerimde ribanın yasaklanmasını kat kat alınan ribayı kapsadığı hususu, Hazreti Muhammedin vedâ haccında söylemiş olduğu hutbeye de dayandırılmaktadır. İbni Ömerle cabir Hazreti Muhammedin vedâ haccı günü Arafattaki hutbelerinde (cahiliye devrindeki ribaların hepsi bâtil ve sakıttır. İlk iptal edeceğim ribada Abbas İbni Abdulmuttalibin ribasıdır) dediğini rivayet etmektedirler (40).

Diğer bir rivayet de Peygamberin aynı hutbesinden (cahiliyetin ribası mülgadır) dediği merkezindedir (41).

Kur'anı Kerimde (faizi kat kat almayınız) emri ile yasak edilen ribanın cahiliyet devri ribası olduğunda ittifaka varan görüş bulunmasına, Hazreti Muhammedin veda haccındaki hutbesinde de (cahiliyede olan ribaların hepsi bâtil ve sâkıttır) veya (cahiliyetin ribası mülgadır) dediğine göre kaldırılan ribanın cahiliyet devrine ait riba olduğu anlaşılmaktadır. Vakıa Peygamberin hutbesinde geçen (hepsi) kelimesi zihinlerde bir istifham uyandırabilir ve bu kelime içinde yalnız nesie ribasının olmadığı, fazl ribasının da bunun içine girebileceği düşüncesi gelebilir. Kanaatimizce Peygamberin veda haccı hutbesinde ribanın yasaklanmasına ilişkin emrindeki (hepsi) kelime-

(39) Bak. Sahihî Buhari Muhtasarı - Tecridi Sarih tercümesi, cilt 6, sh. 464.

(40) Elmalılı Hamdi Yazır a.g.e. cilt I, sh. 972 - 973.

(41) Bak. Mevlâna Şibli, İslâm Tarihî - Asrı Saadet, cilt 2, sh. 738.

si mutlak değil mukayyettir. Bu kayıtlanma da cahiliyet devrine mahsustur. Zira Hazreti Muhammed (ribaların hepsi bâtil ve sâkittir) dememiş aksine, (cahiliyede olan ribaların hepsi bâtil ve sâkittir) buyurmuştur. Cahiliyet devrindeki faiz müessesesinin nesie ribasına dayandığını tefsirler ve hadis kitapları belirtmektedirler. Hazreti Muhammedin içki yasağı için nasıl (bütün sarhoş edici içkiler haramdır) demek suretiyle kat'i bir yasaklık vaz'etmiş ise, son hutbesinde de riba için aynı mealde bir emir verebilirdi. Hz. Muhammedin tahsisen ribayı yasaklığını cahiliyet devrindeki ribaya münhasır kılar şekilde hutbe buyurmasında elbetteki bir hikmet vardı.

B — Hadisler bakımından değişik görüşler :

Bu konu, üzerinde özel bir inceleme yapılacak kadar uzundur. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bazı Kur'an tefsircilerine ve hadis bilginlerine göre fazl ribası yalnız 6 şey üzerindedir. Ve bundan gayrisine uygulanmaz (42). (Bu 6 şey, altın, gümüş, buğday arpa, hurma ve tuzdur). Bazılarına göre de ölçülebilir, tartılabilir maddeler de bu yasaklığa dahildir. Biz bu ve buna mümasil görüşler üzerinde durmayarak, faizin işleyip işlemeyeceği hususunda birbirine tamamen zid görünen rivayetler ve görüşler üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

Yukarıda 3 numaralı bentte (hadiste faiz) konusunu incelerken birbirine zid görünen hadislere de değinmiştik. Bu hadislerden bazıları, sayılan 6 madde üzerinde peşin yapılan muamelelerde dahi ribanın işleyeceğini göstermesine karşılık meâllerini vermiş olduğumuz son 5 hadis, faizin nesie ribasına ait olduğuna işaret etmektedir. Biz kısaca bu ihtilâf üzerinde durmak istiyoruz.

Faizin yalnız veresiye olanına, bir vâde sonunda katlanarak alınan faize ilişkin olup, peşin alınana ve katlanma bahis konusu olmıyana ilişkin olmadığını belirten hadis, *Üsame*'den rivayet olunmuştur. (bu hadise yukarıda işaret olunmuştu). *Üsame*'den rivayet olunan ve faizin peşin muamelelerde yasak olmadığına ve peşin olarak yapılan muamelelerde, bir maddenin diğerinden fazla olabileceğine ilişkin olan hadisin sıhhati hakkında hadis bilginlerinin ittifakı vardır. Yani peşin muamelelerde faize cevaz veren, onun meşrû olduğunu belirten bu

(42) Bak. Tıbyan tefsiri, Ayıntabi Mehmet efendi (incelediğimiz tefsir 1144 hicri tarihli hattad Mustafa Hilmi Karahisari'nin istinsah ettiği ve şahsî kütüphanemizde bulunan el yazması tefsiridir.)

hadis uydurma değildir. Ve Hz. Muhamed tarafından söylenmiştir. Hadis bilginleri bu hususta ittifak etmektedirler. Bilginlerin bu hadis sebebiyle ayrıldıkları nokta, altı madde üzerinden peşin faizin yasaklandığına işaret eden hadisler, Üsame'den rivayet olunan hadis arasındaki aykırılığın giderilmesi hususundadır. Bazı müfessir ve hadisçiler, Üsame hadisinin daha önce sadir olabileceği ve sonradan altı madde üzerinde peşin faizin yasaklandığı, bu durumda evelce sadir olan ve Üsame'den rivayet olunan hadisin, sonradan sâdir olan hadislerle nesh edilmiş olduğu yani Usame hadisinin hükmünün kaldırıldığı fikrindedir. Bazı düşünürler ise; «riba yalnız veresiye muamelede işler» hadisi ile altının altınla veya gümüşün gümüşle değiştirilmesi veya peşin satın alınmasında, fazlalığın alabileceğinin düşünülmeceğini belki bu son hadisde değişik cinse sahip malların — meselâ altının gümüşün — sarf ve tebdilindeki fazlalık riba mahiyetinde değildir denilmek istendiğini ve birbirine zıd gibi görünen hadislerin arasındaki farkın bu şekilde telifinin mümkün olduğunu belirtmişlerdir (43).

Üçüncü bir görüş de şudur: Üsame'den rivayet olunan hadisin sıhhatinden şüphe edilmediğine ve Hz. Peygamber «veresiye olan alım ve satımdan gayrısında riba yoktur» dediğine göre yasak edilen faiz peşin faiz değil nesie faizdir. Üsame'den rivayet olunan hadisin nesh edildiğine dair de bir delil olmadığından peşin muamelelerde faiz alımında bir sakınca yoktur

Nitekim bu görüşe sahip olan eski Mısır müftülerinden Muhammed Abduh, bu yolda faiz alınabileceğine dair fetvalar vermiş ve bu fetvalar büyük ilmî münakaşaların doğmasına sebep olmuştur (44).

Yukarıdan beri açıklamağa çalıştığımız bu görüşlerin ışığı altında şu husus tereddütsüz olarak söyleyebiliriz ki faiz hakkındaki hükümler Hz. Muhammed'in sağlığında dahi kesin bir sonuca bağlanamamıştır. Bunun sebebini ribaya ilişkin olan hükümlerin Hz. Peygamberin vefatından üç ay gibi kısa bir zaman önce tebliğ edilmesidir. Bizi böyle kat'i bir görüşe ulaştıran husus şüphesiz ki tarihin naklettiği hakikatlerdir. Nitekim gerek doğu ve gerekse batı bilginlerinin adaleti, doğruluğu üzerinde birleştikleri Hz. Ömer da-

(43) Bak. Sahih Buhari muhtasarı, cilt 6, sh. 601 - 602.

(44) Bak. Ömer Ziyaeddin a.g.e. cilt 2, sh. 380.

hi bu hususta fikrini belirtmekten geri durmamıştır. Hz. Ömer demiştir ki: «riba âyeti Kur'anın en son nazil olan âyetleridir. Hz. Muhammed bunu bize tamamen açıklamadan vefat etti» (45).

Yine Hz. Ömer bu husuta şunları söylemiştir: «Hz. Muhammed'in bize üç mesele hakkında yazılı bir hal çaresi bırakmasını çok arzu ederdim. Bunlar 1) Kelâle (varislere ilişkin bir husus), 2) Cedlerin mirası, 3) Ribanın eşkâlidir» (46).

Hz. Ömer gibi bir zatı, riba meselesi üzerinde tereddüt içinde gördükten sonra bu mesele üzerinde şu veya bu şekilde görüş ileri sürenlere elbette ki hak vermek lâzımdır. Hz. Ömer, faiz meselesinin kat'i bir hal çaresine kavuşmamış olmasını, faize ilişkin olan âyetlerin en son olarak nazil olmalarına bağlamaktadır. Bu âyetlerin nâzil oluşundan çok kısa bir zaman sonra Hz. Peygamberin vefat etmiş olması, faiz meselesinin en küçük ayrıntılarına kadar halledilmesini engellemiş oldu.

Burada hemen şunu ilâve etmemiz gerekir ki, Hz. Ömer'in faiz hakkındaki tereddütleri, faiz alınmasını öngören bir anlam taşımamaktadır. Hz. Ömer (madem ki riba hakkında kesin bir bilgimiz yoktur, o halde ribayı da, riba şüphesi olanları da bırakınız) demiştir. Bizce önemli olan husus, Hz. Ömer'in riba hakkındaki tereddütleri ile, bu müessesenin Hz. Peygamber zamanında da bütün ayrıntıları ile anlaşılmış olmamasındadır.

Burada şu hususa işaret edelim ki; Hz. Muhammed, kendi devrinden sonra gelecek bir devirde faiz müessesesinin bütün bir içtimali hayat içersinde yer bulacağını ve binaenaleyh ya doğrudan doğruya veya dolayısıyla faize ilişkin olmaksızın bir muamele yapılamayacağını bildirerek çok önemli bir ileri görüşte bulunmuştur. Bu ileri görüşü, diğer bir ileri görüşle birlikte arz etmekte fayda görmekteyiz :

Abdullah bin Mesut'dan rivayet olunan bir hadise göre Hz. Muhammed, (bir gün gelecek ki ticaret artacak, o kadar ki kadınlar da erkeklere ticarete ortak olacaklardır.) diyerek (47), geleceğe ait çok önemli bir ihbarda bulunduktan sonra diğer bir hadisinde, (bir gün gelecek ki hiç bir kimse faiz yemekten kendisini uzak tutamayacaktır. Şayet bir kimse doğrudan doğruya faiz almasa dahi

(45) Hak dini-Kur'an dîli, cilt 1, sh. 954.

(46) Mevlâna Şibli, Hz. Ömer, sh. 452 - 453.

(47) İslâm Tarihi - Asrı saadet cilt 4, sh. 1764.

faizin tozu, dumanı ona yetişecektir.) demiştir. Bu hadis vesilesi ile Mevlâna Şibli diyor ki: (Yaşadığımız devir, Peygamberimizin ihbar ettiği bu devirden başka mıdır?... Para artıran her insan parasını bankalara koyarak faiz alıyor. Zenginler bile paralarını bankalara tevdi ederek onların faizlerinden istifade ediyorlar. Hülâsa faizden âzade bir para bulunduğunu söylemek adeta imkânsızdır. Bu da Avrupa medeniyetinin bir lâzimesidir. Resûli Ekrem'in ihbarındaki kuvvetin, sadakatın ne kadar yüksek olduğuna dikkat ediniz. Hiç bir kimse hayal ile, tahmin ile bunu haber veremezdi) (48).

Hız. Peygamberin ticaretin artacağına ve hattâ kadınların bile ticarî işlerle uğraşacaklarına ilişkin olan hadisi ile, muhakkak surette faizin piyasaya hâkim olacağı bir devrin geleceğine işaret eden hadisler arasında kendiliğinden bir bağ kurulmaktadır. Artan ticarî faaliyet sebebi ile faiz müessesesi öyle önemli bir rol oynayacaktır ki doğrudan doğruya faiz almaktan sakınılsa bile yine de onun etkisi altında kalacaktır. Bu da elbetteki bir zorunluluğun icabı olmasından dolayı olacaktır. Hız. Muhammed bu zarureti — İster mucize olarak, ister çok ileri görüş sahibi olduğu şekilde kabul edinsin — çok evvelden görmüş ve bildirmiştir. Şüphe yok ki bu hadisle faiz senâ edilmek istenmemiştir. Bununla beraber faiz alınmasını gerektiren zaruretlere de işaret olunmuştur. Hattâ faize iltifat etmiyen kimselerin dahi yine faizin etkisi altında kalacağına işaret edilmesi, faiz müessesesinin zaruretini apaçık beyan etmektedir. Eğer bu zamanda herhangi bir kimse — hadiste beyan olduğu gibi — faiz yemekten veya almaktan kendini alıkoyamıyorsa bu, zamanın iktisadî zorunluluğunun sonucundan doğmaktadır. Açıklamaya lüzum yoktur ki Hız. Muhammed'in bu ileri görüşünde belirttiği zaman geldiğinde, insanoğlu faiz almaktan ve vermekten hali kalmamıştır. Bu faiz ya fıkıh hükümlerinin çerçevesi içersinde hileye kaçılarak veya İbni Abbasın, Usame'den rivayet ettiği hadise dayanılarak açıkça alınmıştır.

Faiz hilelerine karşı zaman zaman memleketimizde ileri görüş sahipleri çıkmıştır. Nitekim Mecellenin tadili üzerinde yapılan müzakereler münasebetiyle avukat Ali Haydar bey şu ateşli sözleriyle hileli şeriyenin karşısına çıkmıştır :

«... hilelere müracaattan ne çıkar? Mecelle faizi kabul etmiyor

diye nedir o hiylei şer'iyeler? Ali efendi fetvasını (fetva kitabını) 5000 kuruşa satın alıp sonra yine yetime veya alacaklıya bağışlamakla kimî aldatıyoruz. Faizi, hayat ve mal sigortalarını, bankaları, ciroları, hülasa hayatta tesadüf etmekte olduğumuz binlerce zaruretleri ve vecibeleri kabul etmemek için kör olmak lâzımdır. İçtihat kapısı ne kapalıdır ne de kapalı olabilir. Çünkü *ihtiyaç kapısı* daima açıktır. Asrımız yenilik, cesaret asrıdır» (49).

Memleketimizde iktisadi bakımdan faize olan ihtiyaç kanunlarda bir değişiklik yapılmasını öngördüğünden ve bu arada batı memleketlerinden birinin kanunundan faydalanma yolunda kanun iktibas edilmesi gerektiği fikirleri ileri sürüldüğünden ve diğer taraftan Mecelle hükümleri ile faizin alınıp alınmayacağı yönünden münakaşalar da yapılagelmekte olduğundan, bu münakaşalar sırasında eski Baro başkanlarından Lütfi Fikri bey'in ileriye sürdüğü görüş hakikaten enteresandır. Bu zat diyor ki :

«İktisaden faize ihtiyaç varsa yalnız ribai nesieyi reddeder, İbni Abbas Hazretlerinin kavlini ve ribai fazl'ı zaruret ve ihtiyaçtan ötürü kabul edebiliriz. Mademki iktisadi faaliyetler arsuulusaldır ve mademki ribanın yasaklanmasındaki amaç bugün yok olmuştur bu zaruretle hareket edebiliriz. Sonuç olarak şeriat o kadar esaslı ve sağlam esasları kapsıyor ki bu esaslar bütün ihtiyaçları giderir. Bu eseslerden hüküm çıkarma hakkına sahip olan herkes, rastlıyacağı her hadise hakkında şeriatın kendini esas alabilir. Hüküm çıkartmada kusur varsa bizdedir. Yoksa şer'î usuller bütün hadiseleri kapsadığı gibi, meydana gelecek hadiseleri de içine alacak kadar geniştir... o halde iddia ederim ki hiçbir hadise garbın hukukuna muhtaç değiliz. «(50).

Medeni kanunumuzun kabulünden beş yıl kadar önce, mecellelerin değiştirilmesi hakkında açılan hukukî bir münakaşada ileriye sürülen bu düşünceleri, 45 yıllık bir derginin tozlu yaprakları arasından alıp su yüzüne çıkartmamızın iki sebebi vardır; Birincisi Medeni Kanunumuzun kabulünden 5 sene öncesine kadar bu memleketin tanınmış hukukçularınca dahi mecelle ve fıkıh hükümler-

(49) Bak. Muhamat (İstanbul Baronun ilk Dergisi) yıl 1337, sayı 3, sh. 74.

(50) Bak. Muhamat yıl 1337 Sayı 8, sh. 245 - 246.

rinin ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelikte olduğunun kabul edildiğini göstermek içindir. İkincisi de; yüzyıllar boyu süregelen hiyleli şeriyelerle alınmakta olan faizi, hileden kurtarıp ve İbni Abbasın görüşünü kabul ile normal faizi meşrû bir hale getirmek gayretini belirtmek içindir. Mamafih bu gayretler meyvasını vermeden Medenî Kanunumuz kabul olunmuş ve Borçlar Kanunumuz İbni Abbasın kavlini kabul edenleri kısmen olsun tatmin eden yeni hükümler getirmiştir.

VI — SONUÇ

Faizin dünkü anlamı ile bugünkü anlamı arasında derin farklar olduğu malumdur. Diğer bir deyimle dün, ödünç para almada güdülen amaçla bugün güdülen amacın aynı olmadığını hiç bir kuşkuya kapılmaksızın söyleyebiliriz. Dün bir fakirin, bir şövalyenin, bir senyörün, bir prensin, bir kralın veya padişahın borç olarak aldığı para, tüketim maddelerinin elde edilmesi için sarf olunuyordu. Bugün ise o para genellikle bir üretim aracı olarak kullanılmaktadır. Dinlerde faizin yasak edilmesinin en önemli sebebi, tüketim amacıyla alınan borç paraya karşı, borçluya yükletilen faizin ana parayı dahi ödenemeyecek bir duruma getirdiği ve borçluyu her bakımdan yıktığı ve dolayısıyla cemiyetin dengesini bozduğu içindir. İslâm dini için de durum aynıdır. Kur'andaki (faizi kat kat artırarak almayınız) emri bunun en açık bir işaretidir. Bugün dahi en liberal iktisadi doktrini benimsemiş memleketlerde bile faiz için sınırlayıcı hükümler konmuştur. Vakıa bugün komünist ve sosyalist doktrini benimsemiş memleketlerde faiz müessesesine karşı cephe alınmaktadır amma, İslâm dini hiçbir zaman ne sosyalist nede komünist doktrini ihtiva eden bir din değildir. İslâm dini şahsi mülkiyeti kabul eder, miras yoluyla servetin sağ kalan mirasçılara geçmesine cevaz verir, çalışma hürriyeti, islâm dininin temel prensiplerinden biridir. Ferdî çalışma sayesinde kazanç elde etmek her müslüman kadın ve erkeğe farz kılınmıştır. Hz. Muhammedin (Kazanç aramak müslüman olan her erkek ve kadın için farzdır). Hadisi bunun en büyük delilidir İslâmiyette, cemiyetin yükselmesinin belli başlı unsuru olarak ticaret gösterilmiştir. Yine Hz. Muhammed (rızkın onda dokuzu ticarettir) demek suretiyle ticaretin önemini çok açık olarak belirttiği gibi, (doğrulukla iş

gören bir müslüman tüccar, Peygamberlerle Sıddıklarla,Şehitlerle haşrolur) demek suretiyle tüccarların haiz oldukları manevi yüksekliği göstermiştir. İslâm dininde serbest rekabet de meşrûdur. Bütün bu vasıfları ile İslâmiyet liberal bir iktisadi düzen kurmuştur. Vakıa zekât müessesesi ile (sosyal) bir hüviyeti haiz olmasına rağmen dinin bu hüviyeti onu liberalizden uzaklaştırmadığı gibi sosyalizme de yaklaştırmaz.

Burada mukadder olan şu soruyu sormamız gerekiyor :

İslâmiyet, sosyalist veya komünist bir doktrini benimsediği ve aksine liberal ve ferdiyetçi bir iktisadi yol takibettiği halde, liberalizmin ayrılmaz bir unsuru olan faizi nasıl reddedebiliyor?

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kur'an ve hadislerle yasaklanan faiz, ana parayı da kat kat aşacak bir niteliği olan fahiş faizdir. Böyle bir faiz bugün liberal iktisadi sistemce de tercih edilmemektedir. Şu hususu da önemle belirtmek yerinde olur ki; Kur'anı Kerim ne düne ne de bugüne mahsus olan bir Allah kelâmıdır. O, en son ve dolayısıyla en mütekâmil olan bir dinin kitabıdır. O'nun hükümleri dünü olduğu kadar geleceği de içerisine alır. Bunun aksini idia etmek bühtan olur. Binaenaleyh İslâm dininin kabul ettiği iktisadi liberalizm, faiz müessesesinin varlığını zorunlu kılıyorsa, bu zorunluluğa cevap verecek hükümlerin din kuralları içerisinde bulunması lâzımdır. Bu cevabı biz, Ali Ümran suresinde, ribanın kat kat artırılarak alınmasını yasaklayan ayette bulmaktayız. Tanrı bu emri ile, bir zümre karşısında diğer bir zümrenin ezilmesini önlemiştir. Yoksa herhangi bir şekilde ezilme bahis konusu olmayan bir fazlalığı yasaklamış değildir. Tanrı, normal hadler dahilinde borç para alan bir kimsenin işini genişletmesinin önleyip ona ağır ve tahammüll edilmez bir yük yüklemesini. Nitekim Kur'anı Kerim (Allah sizden ağır teklifleri kaldırıp sorumluluğunuzu hafifletmek ister esasen insan zayıf olarak yaratılmıştır) demektedir (51).

Kulları için bu kadar kolaylık sağlayan Tanrının, meşrû bir ticari faaliyet için işlerini genişletmek isteyenlerin normal hadler dahilinde faizle borç para almalarını yasakladığını hiç te zannetmemekte ve Kur'anda yasaklanan faizin kat kat alınan faiz olduğu

(51) Bak. Nisâ suresi, ayet 28. Meal için bak: Hak dini-Kur'an Dilii, cilt II, Sh. 1336.

yolundaki kanaatimizin yukarıda mealini verdiğimiz ayetlerle kuvvetlendiğini belirtmek isteriz.

Eski Kur'an tefsirlerinde faizin yasaklanmasına ilişkin olan görüşler (sermaye) anlamının gelişmemiş olduğu bir çağda ileriye sürülmüştür. Bu görüşleri kendilerine hareket noktası olarak alan Türk tefsirciler de, zaman değişikliğini ve sermaye mefhumunun kazanmış olduğu değeri göz önünde bulundurmaksızın aynı görüşleri ileriye sürmüşlerdir. Bu görüşlerden bir kaçından misâl vermeyi faydalı görmekteyiz.

Eski şer'îye vekillerinden Konya'lı Mehmet Vehbi efendi faiz hakkında diyor ki :

«Riba ile para alarak birçok işin içerisine giren kimse, bidâ-yette çok iş görüyorum zannı ile memnun olursa da hesap zamanı bütün kazancını faize verdiği ve o kadar emeklerine karşı kendine hemen hemen bir ekmek parası kadar cüz'î bir şey kaldığı vukuat ile sabittir. Fakat işin başında kurduğu dolap hasebiyle zâhirde keyf bitirecek mal çok görülür. Halbuki sermaye bankanın, kazancı da bankanın olup çalışanların eli boş kalır. Amma hristiyanlar kendi itikatlarınca ribayı caiz görüyorlarmış. Bizim onları kıyas ile kabul etmemiz ve onlara uymamız lâzım gelmez. Onlar kliseye gidiyor diyerek müslümanların kliseye gitmeleri lâzım gelmez ya... Ama faizle muamele yapılmasında herkes eli bağlı dursun mu? Hayır eli bağlı durmasını kendinin az parası ile muamele yaparak malını çoğaltsın kazandığı kendisinin olsun ve bankaya hizmetkâr olmasın; Bankadan para alıp kazanacağım zannı ile bankanın birini iki yapmaya çalışmasın. Zira bankalar kazancını aldıktan başka birçok kimselerin babadan dededen kalma malını da neticei istikrazda bey'î bilvefa ve rehin suretiyle zapt ettikleri ve istikraz ile mânen memlekete hakim olan bankaların maddeten de hakimiyete doğru gittiğini kim inkâr eder. İşte bu fenalıkların hepsine sebep yasak edilen faizciliktir» (52).

B. M. M. Hükümeti zamanında şer'îye vekilliği yapmış olan büyük din bilginlerimizden Mehmet Vehbi efendinin, faiz ve bankalar hakkındaki bu görüşünü cevaplandırarak değiliz. Yalnız 1920-1921 yıllarında bankaları bütün fenalıkların yaratıcısı gibi gören

(52) Bak. Konya'lı Mehmet Vehbi, Hûlasatül beyan fi tefsirül Kur'an, cilt II. sh. 279.

üstad, sağ olsaydı da bankalarımızın bu memlekete sağladıkları faydaları görseydi, acaba aynı görüşünü muhafaza edecek mi idi?

Elmalı'lı Hamdi Yazır, Kâmil Miras, Ömer Nasuhi Bilmen'in de görüşleri Mehmet Vehbi efendinin görüşüne yönelmektedir. Bu zatların faiz hakkındaki görüşlerini ayrı ayrı belirtmeğe yerimizin darlığından maddi imkân bulamamakla beraber aynı noktada toplanan fikirlerine kısaca değinmekle yetineceğiz. Bu zatlar diyorlar ki : (53).

1 — Faiz almak, zenginin fakiri istismarıdır.

2 — Faiz, insanı çalışmaktan alıkoyar.

3 — Faizin iktisadi ve sosyal zararları, faydasından daha fazladır.

4 — Faiz, sosyal yardımlaşmayı önler.

5 — Faizin ödenmesi muhakkak olmasına karşılık, faizle alınan paranın gelir getirmesi muhakkak değildir. Bu da adalet eşitliğine aykırıdır.

6 — Faiz, borçlunun huzurunu kaçıır ve alacaklısına karşı bir düşmanlık hissini doğmasına sebep olur. Bu da insanlık arasındaki muhabbeti ortadan kaldırır.

7 — Faiz, akit yapanların birinin lehine, diğerinin aleyhine ivazsız bir fazlalıktır ki bu da gaddarlık ve insafsızlıktır.

8 — Faizcilik; ticareti, sanayii, ziraati terketmeğe vesile olur. Bu da memleketin iktisadi bakımından zayıf düşmesini doğurur.

Yukarıda 8 madde içerisinde özetlediğimiz fikirler üzerinde kısa bir inceleme yapılacak olursa, bunların orta çağ görüşlerinden öteye gitmediği anlaşılacaktır. Vakıa bu görüşler, ileri sürüldükleri orta çağ için çok doğru olan hususları kapsayabilir. Zira bu görüşlerin ileriye sürüldükleri çağlarda faizle para veya misli bir mal almak tüketim amacına dayanıyordu ki; yukarıdan beri açıklamaya çalıştığımız kötülükler, cemiyetin iktisadi bakımından çöküntüye maruz kalması tüketim faizinin aşırılığı yüzünden olmuş-

(53) Hak Dini-Kur'an Dili cilt I, sh. 952 ve dv. Sahihî Buhari Muhtasarı cilt 6, sh. 468 vd. Kur'anı Kerimin Türkçe meali Âlisi ve Tefsiri cilt 1, sh. 298 vd. Hukuku İslâmiye ve İstilahatı Fıkhiye cilt 5, sh. 119.

tur. Üzüntümüzü gerektiren husus, yirminci yüzyılın yarısından sonra dahi, orta çağ müfessirleri tarafından ileriye sürülen görüşlerin benimsenerek bizlere intikal ettirilmesidir. Bugün hiçbir kimse düşünemez ki, tasarruf edilen üç, beş liranın bankaya yatırılarak bir küçük cari hesabın açılması ne bankayı ve ne de bankadan kredi alan tüccarı istismar içindir. Devletin inşa ettiği barajlar, köprüler, demiryolları v.s. için çıkarttığı faizli istikrar tahvillerini alan bir kimse ne Devletten zingindir ne de Devlete hakimdir. Faiz, din bilginlerimizin buyurdıkları gibi, akit yapanların birinin lehine olan ivazsız bir fazlalıkta değildir. Faiz iktisadi bakımdan, borçlanılmış olan sermayenin gelirdir (54). Bankadan faizle kredi alan bir tüccarın, aldığı kredi ile yapmış olduğu fazla kazanç karşısında ödediği faiz, almış olduğu sermayenin gelirinin ancak bir kısmıdır. Bu husus da gösteriyor ki faiz, faiz ödeyenin aleyhine ve faizle para verenin lehine olan ivazsız bir fazlalık değil, aksine her iki tarafın lehine olan bir faktördür. Faiz müessesesi bugünkü anlamı ile insafsızlık ve gaddarlık gibi vasıfları da taşımaktadır. Çünkü faiz, sermayenin özel fiatı, diğer bir ifade ile sahibi tarafından kullanılmayan veya kullanılmayan sermayenin diğer bir kimse tarafından kullanılması halinde o sermaye için alınan ücretten ibarettir.

Burada şu hususa da işaret edelim ki gerek Aristo'ya ve gerekse bazı İslâm düşünürlerine göre paranın (kısır) olduğu ve bundan ötürü faizin doğurma niteliğine sahip bulunmadığı görüşünü bir bakıma benimsemekteyiz. Bu itibarla para, zatî varlığı bakımından semere verecek bir niteliğe sahip bulunmamaktadır. Vakiya bugün hukukî yönden faiz için, alacağın medenî semeresidir denilmekte ise de (55), buradaki (semere) kelimesini hakikî anlamında değil bir (istiare) olarak kabul edilmesi gerekir. Şu halde faiz, paranın veya mislî bir malın semeresi değil, o para veya misli maldan elde edilen istifadenin bir karşılığıdır demek daha doğru olur.

Bu açıklamamızla, dünün faiz anlayışı ile bugünün faiz anlayışının aynı olmadığını göstermeye çalıştık. Bu bakımdandır ki müfessirlerimizin faizin yasaklık sebepleri üzerinde ileri sürdükleri

(54) Bak. **Andreas von Thur.** (Ter. Cevat Edege) Borçlar Hukuku, cilt 1, sh. 63.

(55) Bak. Aynı müellifin aynı eseri. Sh. 63.

görüşler bugünkü faiz anlamı ile hiçbir zaman bağdaşamaz. Gönül arzu ederdi ki faiz konusunda görüşlerini belirten müfessirlerimiz, bu görüşlerini modern iktisat ilminin açısından ele alıp işlesinler ve uygulama alanı kalmamış orta çağ doktrinlerini savunur olmasınlar. İslâm dini bir akıl dinidir. Mecelledeki (zaman değişmekle ahkâm da değişir) hükmü hukuki olduğu kadar ilericiyiğin de temelidir. Mecelledeki bu hükümle dinî yasakları, zamanın akışı içerisinde değiştirelim demiyoruz ama, dinimizin de yasaklamadığı bir hususu dini taassup görüşü içinde muhafaza edelim de demiyoruz. Kur'anı Kerim (kat kat faiz almayınız) hükmünü getirmişse ve bu hüküm bazı müfessirler tarafından asıl yasak edilen faiz olarak tefsir edilmişse ve Peygamberimiz tarafından söylendiği muhakkak olan bazı hadisler de ribayı yalnız nesie olana münhasır kılmışsa, bütün bunları bir tarafa bırakıp bankadaki bir tasarruf hesabından alınan üç kuruşluk bir faizi de haram saymak, Cenabı Hakkın kulları için sağladığı kolaylığı ortadan kaldırmak demektir. Bugün dini yönden normal faize cevaz vermek, din kurullarını değiştirmek demek değildir. Hz. Muhammed ve dört halife devri sırasında dahi faiz müessesesinin tam oturmuş olması ve yukarıda da belirttiğimiz gibi bizzat Hz. Ömer'in dahi bu müessesenin aydınlığa kavuşturulmamış olduğunu açıkça beyan etmesi karşısında bugün faiz meselesi üzerinde fazla taassup gösterilmesini doğru bulmamaktayız. İçtihat kapısı açık mıdır kapalı mıdır bunun üzerinde münakaşa açmak istemiyoruz. Ancak normal faizin alınmasında dinî bir sakınca olmadığı hususunda varılacak sonuç ile de bir içtihat yaratmış olmayacağız. İbni Abbas kavlini benimsemek ve ribayı, nesie ribası olarak kabul etmek bu meseleyi kökünden kalletmeğe yeterlidir. Bizim bu incelememizle normal faizin haram olmadığı sonucuna varmamız nihayet şahsi bir görüşten ileriye gitmez. Kamu oyu, Diyanet İşleri Başkanlığının bu husustaki görüşünü öğrenmek istemektedir. Henedense Başkanlık da bu hususta resmi bir şey söylemek istememektedir. 1966 yılı içerisinde toplanacağını haber aldığımız din şûrasınca, din yönünden faiz meselesinin muhakkak ele alınmasını ve varılacak sonuncun da Diyanet İşleri Başkanlığınca kamu oyuna duyurulmasını temenni ediyoruz (56).

(56) Tüketmek için borç para almak, bugün için önemini kaybettiğinden bu şekilde vücut bulan borçlanmalardaki faiz konusuna, makalemizi uzatmamak amacı ile değinmedik.